

romskih učenika na anticiganističko školovanje u segregiranoj školi u Rumunjskoj”] autorice Simine Dragos (str. 122–140) proučava položaj romskih učenika u segregiranim (odvojenim) razredima rumunjske škole. Analizirajući to pitanje, autorica ističe potrebu reforme rumunjskoga obrazovnog sustava u odnosu na romske učenike. Zoë James u radu „Roma, Gypsies, and Travellers As a Community of Difference: Challenging Inclusivity as an Anti-racist Approach” [„Romi, Cigani i putnici kao zajednica različitosti: osporavanje inkluzivnosti kao antirasistički pristup”] (str. 142–162) istražuje pitanje socijalne integracije Roma i drugih skupina u britanskom društvu te utjecaj rasizma na njihovu integraciju.

U posljednjem dijelu časopisa objavljena su tri prikaza knjiga. Anna Daróczy autorica je prikaza zbornika „Eliyana R. Adler and Katerina Capková, eds. 2020. Jewish and Romani Families in the Holocaust and Its Aftermath. Newark: Rutgers University Press” (str. 164–171). Slijedi prikaz zbornika „Natalia Molina, Ramon Gutiérrez, and Daniel HoSang, eds. 2019. Relational Formations of Race: Theory, Method, and Practice. Berkeley: University of California Press”, koji je napisao Dalen C. B. Wakeley-Smith (str. 172–176), i prikaz djela „Futures Past Means Tajsja: Review of an Artwork by Krzysztof Gil” autorice Monike Weychert (str. 178–183).

Časopis *Critical Romani Studies* relativno je nova međunarodna znanstvena publikacija, unutar koje se objavljuju znanstveni radovi s područja romskih studija. Prikazani tematski broj objavio je radove o genocidu nad Romima za vrijeme Drugoga svjetskog rata u nekoliko europskih zemalja. Objavljeni radovi čine vrijedan doprinos u razumijevanju te tematike, a istodobno pokazuju dinamičnost znanstvenoga interesa u istraživanju povijesti Roma. Svakako će se ovaj časopis nametnuti kao jedan od središta razvoja romskih studija.

Danijel Vojak

Mateja Čoh Kladnik, „*Narod sodi*”: *Sodišče slovenske narodne časti* (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2020), 281 str.

Drugi svjetski rat suočio je svijet s velikim ljudskim i materijalnim gubicima. Vrlo brzo nakon završetka rata u Jugoslaviji je počeo i obračun s neprijateljima i kolaboracijom. Bilo je tu „divljih čišćenja”, ali i obračuna kroz rad sudova. Sudstvo je u poslijeratnoj Jugoslaviji bilo važna okosnica u ostvarivanju legaliteta, ali i legitimiteta nove vlasti. Sastojalo se od redovnih narodnih sudova, vojnih sudova i „specijalnih” sudova, tj. sudova za zaštitu nacionalne (narodne) časti. Oni su bili zaduženi za osobe osumnjičene za političku, propagandnu, kulturnu, umjetničku, privrednu i administrativnu suradnju s okupatorom ili njegovim pomagačima. O tim sudovima na prostoru Jugoslavije dosad je pisano vrlo malo i dani su tek poneki parcijalni prikazi.

Knjiga Mateje Čoh Kladnik nakon godina sustavnoga arhivskog istraživanja donosi nam cjelovit prikaz rada sudova slovenske narodne časti, koji su djelovali od

početka lipnja do kraja kolovoza 1945. godine. Njihova sjedišta bila su u Celju, Kranju, Ljubljani, Mariboru, Murskoj Soboti, Novome mestu i Ptujju. U „Uvodu” (str. 5–8) autorica opisuje političke okolnosti koje su dovele do osnivanja tih sudova. Nakon završetka ratnih operacija bilo je važno osigurati i provesti „moralno čišćenje” slovenskoga naroda.

Takvi sudovi nisu bili posebnost Jugoslavije. Stoga autorica u prvom poglavlju prikazuje „Čišćenja’ po koncu druge svetovne vojne v Evropi” (str. 9–32). Za primjere je analizirala slične sudove u Francuskoj, Nizozemskoj, Belgiji, Čehoslovačkoj, Srbiji i Hrvatskoj. Iz prikazanoga se jasno može zaključiti da je obračun s neprijateljem u Zapadnoj Europi bio ograničen u trajanju i broju sudbina koje je obilježio te je kao takav vodio k nadgradnji društva. Ti sudovi bolje su uskladili tri važna elementa u svojem radu – etičke imperativne, potrebu za legitimitetom te političku potrebu za učinkovitošću. S druge strane, u Istočnoj Europi taj obračun imao je izrazito političku notu, a pitanje procesuiranja zločina nerijetko je padalo u drugi plan. Bio je to obračun sa svim stvarnim i potencijalnim neprijateljima i jugoslavenska vlast nije se ustezala ni u jednom pogledu.

Prije središnjega dijela knjige autorica opisuje osnovne značajke Drugoga svjetskog rata na području Slovenije. Analizirajući tri „okupacijska sustava” – njemački, talijanski i mađarski – prikazuje okolnosti koje su prethodile organiziranju sudova narodne časti s obzirom na to da su pred njima najčešće odgovarali domaći pomagači okupatora. Iz ovoga poglavlja dobivamo detaljni kontekst događanja bez kojega povjesničar ne može dobiti potpunu sliku događanja (str. 33–48).

Središnji dio knjige opisuje ustanovljavanje, organizaciju i rad sudova slovenske narodne časti te posljedice donesenih presuda (str. 49–115). Osnovne značajke pravosudnoga sustava unutar kojega su djelovali i sudovi narodne časti temeljile su se na potpunom prekidu svih poveznica sa starim sustavom te na jedinstvu vlasti. Zakonska regulativa bila je u nastajanju i ostavljala je dovoljno prostora za različito tumačenje i primjenjivanje zakona. Kazneno sudstvo imalo je sve značajke *revolucionarnoga sudstva* koje je svoje temelje pronalazilo u sovjetskim modelima. Veliku političku ulogu u sudskim procesima imao je i javni tužitelj, koji je svojim ovlastima bio gotovo pa nadređen redovnim sudovima. Neizmjernu ulogu u privođenju optuženika, njihovu ispitivanju i podizanju optužnice imalo je i Odjeljenje za zaštitu naroda (OZNA). Negdje između tih sastavnica prigodno i nadasve korisno mjesto dobili su i sudovi slovenske narodne časti. Prije samoga početka rada sudova Komunistička partija odradila je učinkovitu i sveobuhvatnu propagandu, na što upozorava i autorica u svojoj knjizi. Bilo je važno „probuditi bijes” i svi Slovenci pozvani su suditi onima koji su okaljali narodnu čast (str. 52). Na temelju Zakona o kažnjavanju zločina i prijestupa protiv slovenske narodne časti početkom lipnja 1945. organiziran je Sud slovenske narodne časti, određena su kaznena djela političke, propagandne, kulturne, umjetničke, privredne i administrativne suradnje s neprijateljem te vrste kazni. Kazne su uključivale gubitak narodne časti, laki ili teški prisilni rad te potpunu ili djelomičnu konfiskaciju imovine. U organizacijskom smislu, autorica navodi da je sjedište Suda bilo u Ljubljani, a predsjednik mu je bio Alojzij Žigon. Peteročlana vijeća nalazila su se i u središtima okružnih narodnooslobodilačkih odbora – Celju, Kranju, Mariboru, Murskoj Soboti, Novome mestu i Ptujju. Veliki dio članova

sudova, prema detaljnim popisima iz knjige, bile su osobe bez pravne naobrazbe (trgovci, domaćice, obrtnici i sl.). Autorica napominje da je bilo problema u organizaciji i popunjavanju kadrova te suradnji s javnim tužiteljem, na što se redovito upozoravalo u izvješćima. Iscrpni dokumenti koje nam Čoh Kladnik predstavlja omogućuju nam da stanje pratimo gotovo na dnevnoj bazi te sa sigurnošću donosimo zaključke.

Sam postupak pred sudom temeljio se na prijavi javnoga tužitelja, OZNA-e, Narodnooslobodilačkoga odbora Narodne fronte ili pojedinaca. Nakon toga slijedilo je ispitivanje koje su provodili suci istražitelji ili članovi OZNA-e. Nakon saslušanja javni tužitelj sastavljao je optužnicu, koju je nerijetko sâm i zastupao. Na temelju optužnice predsjednik suda pokretao je raspravu. Rasprave su najčešće bile javne, a dokazni postupak kratak. Javni tužitelj na temelju optužnice predlagao je kaznu, a presuda je donošena „u ime slovenskog naroda” i bila je odmah izvršna. Kazna se služila u logorima Teharje, Kočevje, Studenci, Strnišče, Bresternica i dr. Čoh Kladnik utemeljeno zaključuje da je posebno oštar odnos bio prema pripadnicima Kulturbunda, koji su gotovi svi osuđeni prema prilično uopćenim optužnicama. Bilo je slučajeva da je sud optužnicu odbacio ili prebacio u nadležnost vojnih sudova. Sveukupno, prema detaljnim popisima, sudovi slovenske narodne časti osudili su najmanje 3025 osoba. Podsjetimo na to da je Sud radio nepuna tri mjeseca i da tu nije riječ o ratnim zločinima. Ako tom broju dodamo one za ostale jugoslavenske republike, dolazimo do znatnijega broja koji mnogo govori o zadatku i važnosti tih sudova za jugoslavensku vlast. Sudovi slovenske narodne časti ukinuti su posebnim zakonom 24. kolovoza 1945., a neriješeni predmeti prebačeni su na redovne okružne sudove. Istovremeno je izdan Ukaz u općoj amnestiji i pomilovanju, koji se primjenjivao na osuđenike. Znakovito je tako brzo izdavanje Ukaza – što nas dovodi do pitanja pravne utemeljenosti optužnica. U posljednjem dijelu ovoga središnjeg poglavlja autorica nam predstavlja Odluku Ustavnoga suda Republike Slovenije iz 1998. o radu i značaju slovenskih sudova narodne časti, čime se jasno definira stav o sudskoj praksi iz neposrednoga poraća. Nažalost, Hrvatska još nije napravila taj korak.

Na stranicama koje slijede autorica donosi primjere i opise pojedinih postupaka (str. 116–199) koji su vođeni pred Sudom slovenske narodne časti. Radi preglednosti razvrstala ih je u grupe, pa tako imamo suđenja zbog članstva i funkcija u političkim organizacijama okupatora, postupke protiv „domaćih izdajica”, slučajeve gospodarske suradnje s okupatorom, optužnice protiv žena koje su bile optužene za „horizontalnu suradnju” s okupatorom, jedino suđenje za kulturnu suradnju s neprijateljem – postupak protiv članova Narodnoga kazališta u Ljubljani, te suđenja istaknutim članovima slovenskoga društva (npr. dr. Francu Klaru i dr. Francu Brezniku). Iz navedenih primjera jasno se očituje da su optužnice sudova slovenske narodne časti zahvatile znatan dio slovenskoga društva te koliko se opširno tumačila nadležnost tih sudova.

U „Zaključku” (str. 200–206) autorica navodi da su ti sudovi bili institucija revolucionarne vlasti. U poslijeratnim „čišćenjima” važnu ulogu imalo je i kazneno sudstvo, čiji su neizostavni dio činili i sudovi slovenske narodne časti. Njihove presude osiguravale su isključenje iz javnoga života, obavljanje bilo kakvih javnih i državnih dužnosti, gubitak prava glasa – a izbori za Ustavotvornu skupštinu održani su u studenom 1945. godine. Osim toga, preko kazne konfiskacije imovine osiguran

je znatan dio fonda koji je došao u vlasništvo države te je tako učinjen veliki korak prema kasnijoj nacionalizaciji. Ukratko, nakon rata čast je kao „simbolički kapital” došla pod udar pravnih normi.

U posljednjem dijelu knjige nalazi se sažetak na engleskom jeziku (str. 207–212), poglavlje s faksimilima dokumenata ključnih za analizu rada sudova slovenske narodne časti (str. 213–249), popisi korištenih izvora i literature, dokumenata, fotografija i tablica te popis kratica i imensko kazalo (str. 250–281). Objavljene fotografije izrazito su važne i u većoj mjeri javnosti dosad nepoznate, stoga predstavljaju veliku vrijednost knjige. Koliko sam upoznata, sličan materijal za područje Hrvatske ne postoji.

Ova monografija temelji se na brojnom i iscrpnom arhivskom gradivu, relevantnoj i komparativnoj literaturi te brojnim napisima iz tiska, koji je za ovu temu iznimno bitan. Upravo zbog toga knjiga Mateje Čoh Kladnik daje sustavan i minuciozan pregled rada sudova slovenske narodne časti. U njoj iznosi konkretne brojeve, brojne statistike i reprezentativne slučajeve koji svjedoče o poslijeratnom pravu i pravdi. Zaključci koje donosi utemeljeni su, nepretenciozni i jasni. Stoga ni u kojem slučaju ne možemo reći da je riječ o revizionizmu, koji se vrlo često spominje kad god se pojavi neka slična tema iz neposrednoga poraća. Iako se radi o jednom kratkom vremenskom isječku nakon rata, njegove posljedice i danas trpe brojna društva na ovim prostorima.

Martina Grahek Ravančić

Srđan Mičić, Jovan Čavoški, ed., *On the Fault Lines of European and World Politics: Yugoslavia between Alliances and Neutrality/Non-Alignment* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022), 506 str.

Sredinom 2022. iz tiska je izišao zbornik radova *On the Fault Lines of European and World Politics: Yugoslavia between Alliances and Neutrality/Non-Alignment*, koji su uredili Srđan Mičić i Jovan Čavoški. To je svojevrsna kruna projekta *Yugoslavia's Comparative Historical Experience with the Policies of Alliance-making and Neutrality/Non-Alignment*, koji je 2020. – 2022. financirao Fond za nauku Republike Srbije. Nažalost, zbog epidemioloških uvjeta izostale su mnoge planirane projektne aktivnosti, posebice one vezane uz istraživanja članova projektne tima u inozemstvu. Unatoč tome, ovaj je zbornik uspio pokazati kako je tijekom XX. stoljeća, u doba monarhističke južnoslavenske države, a zatim i njezine socijalističke nasljednice, Jugoslavija nastojala izgrađivati vanjsku politiku kroz sustave savezništava, a u kasnijoj fazi i politiku neutralnosti, koja se transformirala u ono što nazivamo *nesvrstanošću*.

Upravo su na tu dvojnost kratko upozorili i Srđan Mičić i Jovan Čavoški u zajedničkom predgovoru („Foreword”, str. 9–20). U njemu su dali i pregled pristupa te ciljeva raznih priloga zbornika. Još su detaljnije razradili razne suprotstavljene ideje i historijske promjene koje su utjecale na ostvarivanje vanjske politike Jugoslavije u svojevrsnoj uvodnoj studiji „Alliances and Neutrality/Non-Alignment before and